

Қ.Ұ. ӘЛЖАН, С.Е. НҰРМҰРАТОВ

(Философия, саясаттану және дінтану институты)

(ҚР ҰҒА академигі Ә.Нысанбаевтан ұсынылған)

ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫҢ РУХАНИ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация

Мақалада еліміздегі индустриалды-инновациялық даму үрдісі ауқымындағы өзекті дүниетанымдық және мәдени-әлеуметтік мәселелер философиялық талдаудан өткізілуі мақсат етіліп қойылған. Заманауи тұрғыдағы қоғам дамуына байланысты ғылыми проблемалардың ең негізгі іргетасы болып табылатын руханият мәселесі авторлар тарапынан жан-жақты пайымдалады. Қоғамдағы экономикалық және жаңашылдыққа негізделген әлеуметтік дамудың пәрменді өзгерістері адамның құндылықтық әлеміне, дүниетанымына өзіндік ықпалын тигізетіндігі көрсетіледі.

Кілтті сөздер: адам, даму, руханият, қоғам, менталитет, тіл, дүниетаным, мәдениет, философия, тарих, құндылықтар, ізгіліктер.

Ключевые слова: человек, развитие, духовности, общество, менталитет, язык, мировоззрение, культура, философия, история, ценности, гуманизм.

Key words: human, development, spirituality, society, mentality, language, ideology, culture, philosophy, history, values, humanism.

Қазіргі әлемнің жаңа өркениеттік белеске көтерілгенін әртүрлі ғылым саласының мамандары атап өтуде. Дегенмен барлық қауымдастықтар мен құрылымдар индустриалды-инновациялық дамудың қай сатысында тұрса да өзіне рухани іргетас болатын құрылымдарды іздейді. Мәселен, Жапония мемлекеті, жапон қоғамы өзінің индустриалды-технологиялық дамудағы жетістіктерін ұлттық құндылықтарды дамытумен астастырудан бас тартқан емес, олар өздерінің ұлттық келбетін сақтап қалуға, оны дамытуға барынша мән береді. Руханиятын өзіндік жүйеге келтіруден қоғам ұтылмайды.

Әлемдегі басқа ұлттар мен ұлыстар сияқты қазақ халқының көп ғасырлық тарихында даналықтың озық үлгісі боларлық әлемді танып-білудің, зерделеудің өзіндік сипаттамалары, түркілік ерекшеліктерді танытатын философиялық ойлар мен

тұжырымдар жеткілікті болғаны белгілі. Мәселе сол ұлттық рухани інжу-маржанның қадірін біліп, оның қаймағын бұзбай қазіргі жаһандану заманында жүйелі түрде жинақтап алуда болып отыр және оны әрбір жаңадан келетін жас ұрпаққа рухани сабақтастықпен және жүйелі түрде бере білудің маңызы зор екені анық.

Осы жауапты да маңызды істі абыроймен жүзеге асырған жағдайда ғана еліміздің Еуразиялық кеңістіктегі өзіндік ерекшелігі бар халық ретіндегі мәртебесі өседі, басқа халықтар алдындағы құрметіміз асқақтай түседі деген ойдамыз. Сонда экономикалық дамуға да рухани негіздер беки түсетіні анық. Өйткені, өзінің тарихта қордалаған маңызды рухани құндылықтарын барынша құрметтеген, аялаған, өрбіткен ел ғана және оған жаңа заманда өзіндік жаңғырту бедерлерін, келбетін бере білген халық ғана адамзаттың өркениеттік аренасында, үлкен кеңістігінде шынайы және лайықты бағалануларға ие болатыны сөзсіз.

Әдетте, әлемдік философияның бастауларын іздегенде көбінесе Ежелгі Қытай, Ежелгі Үнді елі мен Ежелгі Грекия атап өтіледі. Алғашқы тұтастанған мағынадағы философиялық мектептер, ағымдар мен бағыттар міне осы үш орталықта пайда болған, ал қалған елдер осы үшеуінен тараған философиялық түсініктерді қолдана отырып өздерінің философиялық ұғымдарын қалыптастыра алған деген пікір қазіргі кезеңде көптеген оқулықтарда орын алған. Әрине жоғарыда аталған өркениет кеңістіктерінде шынымен де философияның озық үлгілері тарихи процестің ерекше белгісіндей көрініс тапқанын мойындауға тиістіміз. Дегенмен философиялық қайнар көздерді іздегенде әлемді рухани игерудің рационалдық түрлерімен шектелмеуіміз керек, адамзат тарихының сан қырлы мүмкіндіктерін айшықтай түсіп қана оның бойындағы тылсым қуаты мен күшін, орасан зор шығармашылығын аша түсеміз. Міне осы тұрғыдан алғанда түркілік философиялық ойлар өзіндік тарихи ерекшеліктері бар дүние және ол көркем бейнелерді жандандыра түсетін, белгілі бір тұтастанған жүйеге бағынатын, өзіндік келбеті бар рухани құрылым болып табылады.

Адамзат тарихының руханиятының ең маңызды түпнегізі оның ақыл-ойынан, парасатты ойлау тәжірибесінен байқалады. Ойлаудың ұғымдық, түсініктік жүйеленуі әлемдік философиялық дәстүрдің жарқын көрінісі ретінде танылады. Жалпы адами эволюцияның өлшемі ретінде даналық үлгілерін алуға толық болатыны анық. Осы тұрғыдан алғанда адамзат тарихындағы кез келген халықтан философиялық пайымдаудың үлкен жүйелі құрылымдарынан бастап өлшеулі деңгейдегі тұжырымдар мен түсініктерден тұратын ерекше сілемдер аралығындағы көптүрлілікті аңғаруға болады. Олардың барлығына әр қилы бағалаулар беріп, әртүрлі өлшемдер арқылы сараптаулардан өткізу міндеті гуманитарлы ғылымдар алдында тұрған қасиетті міндет. Шынымен де, негізінен ойлау жүйесінің сан қырлылығына қарамастан оның адами принциптерінің өзара ұқсастығына тәнті боламыз және әрбір мәдениеттің өзіндік көріністерінің, ерекше сипаттарының бар екенін де мойындауға тиістіміз. Міне осыған орай халқымыздың өзіндік ойлау жүйесі, философиялық мәдениеті бар екеніне еліміздің көрнекті ғалымдары өткен ғасырдың екінші жартысында түбегейлі көңіл бөле бастады, философиялық мәселелер кәсіби тұрғыда игеріле бастады. «Алматылық философия мектебі» деген мәртебелі атаудың XX ғасырда Еуразия кеңістігінде пайда болуы бекер емес болатын.

Әрине қазақ халқының философиялық ойы жайлы еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бері ғана толыққанды сипатта айтылып, қазақ және орыс тілдерінде бірталай еңбектердің жарық көргені белгілі. Олардың кейбірі жеке монографиялар мен мақалалар болса, біршамасы оқулық немесе оқу құралы түрінде көрініс тапты. Бірақ олардың баспадан шығу даналары да, таралу ауқымы да жоғары оқу орындарындағы күннен күнге ұлғайып келе жатқан зияткерлік рухани байлыққа деген сұранысты толығымен

қанағаттандыра алмасы анық. Оның үстіне философиялық ойлау тарихына деген көзқарас біржақты болмауы тиіс, ол әртүрлі түсініктердің сұхбатынан, өзара байланысынан қалыптасқаны тиімді.

Міне сонда ғана жас ұрпақтың шығармашылыққа деген талпынысы күшейе түседі, тарихи тұлғалардың дүниетанымдық жүйелері бойынша соны ойлар туындайды, жаңашыл идеялар орын алады. Осындай түпкі астары бар жағдай ескеріліп, Елбасымыз «Тарих толқынында» атты еңбегінде қазақ халқы руханиятының тарихи қайнар көздерінің бастауын алты мың жылдық тарихтан туындатып, оны он екі кезеңге бөледі. Әрбір кезеңнің сипаттамасын бере отырып, «Қазақтың сана-сезімі өткендегі, қазіргі және болашақтағы — тарихтың толқынында өзінің ұлттық «МЕН» дегізерлік қасиетін түсінуге тұңғыш рет енді ғана мүмкіндік алып отыр... Бірақ бұл мүмкіндік қана; ол шындыққа, тек қазақтардың ғана емес, барлық қазақстандықтардың жаппай санасына орныққан фактіге айналуы қажет»[1] деген ойды әлеумет пен ұлттық философиялық ойды тұжырымдаушылар алдына гуманитарлық парыз ретінде тартады.

Қазақ философиясы адамзат тарихында ғасырлар бойы қалыптасқан әлемдік философияның ажырамас құрамдас бөлігі екені белгілі. Күні кешеге дейін бұл тақырыппен байланысты мәселелердің барлығы мұқият бақылауда болып, көбісі тыйым салынған дүниелер қатарында болып келгені баршаға аян. Өйткені социализмнің принциптері тек бір коммунистік идеяның төңірегіне шоғырланғандықтан, оған сәйкес келмейтін басқаша мағынадағы түсініктердің барлығын жоққа шығарып отырды. Тіпті бұл тақырыппен айналысамын деген зерттеушілердің әрекеттеріне өткен қоғам «ұлтшылдықтың жалауын көтеру» деген үстірт бағалаулар беруге асыққаны да рас. Тоталитарлық қоғам қазақ философиясымен айналысамын деген азаматтардың осы мақсатта ұлттық ойлау жүйесін жандандыруға ұмтылғандарын да осындай бағалаулармен шектеп отырды. Міне осындай идеологиялық тұмшалаудың арқасында тарих сахнасында әртүрлі рухани тереңдіктердегі өздерінің даналыққа толы тұжырымдарын бұқара халыққа жеткізген ойшылдар шығармаларының мәтін түрінде қоғамда кең тарамай және ғылыми зерттеулер түрінде өз бағалауларын алмай ондаған жылдар бойы уақыт өткізгені белгілі.

Жалпы Шығыстың бай философиялық және әлеуметтік ойы, оның ішінде қазақ халқының философиялық-дүниетанымдық ойы батыстағыдай қалыптасқан жүйелерде емес, поэзияда, фольклорда, ауыз әдебиетінде, мифологияда, мақал-мәтелдерде, қанатты сөздерде жатыр. Адам мен әлемнің ара-қатынасын, адамның өзін-өзі тануы, сөйтіп өзін басқаға танытуы, тұлғаның өмірдегі орны мен рөлін философиялық және этикалық тұрғыдан жан-жақты зерделеуге айрықша мән беру қазақ философиясының ерекше сипаты болып табылады. Бұл тұрғыдан келгенде қазақ философиясы – шығыстық философиядағы, ең алдымен, толық, рухани жағынан жетілген адам болу рухын қастерлеу мен зерделеу дәстүрін жалғастыра отырып, оны өзіндік мазмұнмен байытқан философия болып табылады. Осындай философиялық ойға бейім халық индустриалдық-инновациялық дамудың барлық салаларына үн қатарына күмән келтіруге болмайды. Осы орайда болашаққа арналған ғылымды дамытудың стратегиялық бағдарламасын жасаудың маңызы зор.

Қазақ халқының философиялық және әлеуметтік ойын зерттеуші ғалымдар осындай ерекшеліктерді ескеріп, ұлттық әдебиетті ұлттық философияның өмір сүру пошымы

ретінде түсінгені, көркем әдебиет туындыларын салыстырмалы талдау әдісін қолдана отырып зерделегені, жеке тұлғалардың поэтикалық мұрасындағы философиялық мазмұнды ашып көрсету үшін оны философиялық ойлау құралдары көмегімен қайта саралағаны дұрыс болар еді. Енді міне, қазіргі уақытта жаңа заманның тарихи кезеңі келді, рухани дүние де демократиялана бастады, яғни ойлау еркіндігінің принциптері қоғамдық санада беки түсуде. Сөйтіп бұл басқа мәдени, саяси дәуір орыстың философиялық даналығының, қазақ халқының және басқа да халықтардың ой-тұжырымдарының тарих доңғалағының астында жоғалып кетпей олар халықтың рухының терең тамырларында бойлай орналасқанын, өмір сүргенін байқатты. Мәңгіге жабылған шығар, енді олар Ақиқат әлемінен орын теппес деген тарихтың “ақ таңдақтары” бірте-бірте ғылыми кеңістікте мамандар үшін ізденістер ауқымы, нысаны ретінде күн санап ашылу үстінде. Сол рухани күштердің, тарихи деректердің еркіндікке шығу кереметін, яғни басқаша айтқанда, халық рухының шабыттық асқақтауын қазіргі заманда өз көзімізбен көріп, оның куәсі болып отырмыз. Бұл құбылыстар шын мәнінде қазіргі тарихи кезеңнің дәуірлік, шынайы тарихи сипаттамасы болып табылады, этникалық жаңғыруымыздың бастамасы болары хақ.

Шынымен де егер қазіргі замандағы «шынайы» философияның өлшемі ретінде тек батыстық модельді алатын болсақ, онда оған ұқсамайтын, сәйкес келмейтін барлық ұлттық философиялар «философия» деп аталудан қалады. Олар неміс классикалық философиясындағыдай гносеологиялық және логикалық мазмұнның, теориялық құралдардың және категориялық безендірудің жоқ екенін желеу етеді. Бірақ бұндай дәйектеудің түп негізі күйреген. Өйткені әлемді рухани игеруде, зерделеуде қатып қалған бір ғана философиялық үлгі болуы мүмкін емес. Жалпы адамзаттың рухани әлемінде Ақиқатқа қарай ұмтылудың даналыққа толы пайымдаулары сан түрлі сипатта көрініс бермей ой-саналық даму туралы толыққанды сөз қозғалуы мүмкін емес екені анық. Сондықтан әрбір халықта өзіндік келбеті бар философия әлемі қалыптасқан және ол бар деген жөн. Олар болашақта әр қайсысы өз шамасы келгенше адамзаттың жалпы мәдениетіне шығармашылық тұрғыдан өз үлестерін қоса беретініне күмән келтіруге болмайды. Бұл ой тұжырымдарды толығымен кешегі түркілік заманнан бастау алған қазақ философиясына да байланысты айтуға болады.

Ал енді қазақ философиясының толыққанды зерттелуі үшін және оған қатысты ғылыми ізденістердің өрбуі үшін елімізде тәуелсіздік алған уақыттан бері қолайлы кезеңдер орнай бастағаны белгілі. ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану

институтында қазақ философиясын зерттеуге арналған бөлімнің ашылуы бірнеше ұжымдық монографиялар шығарып, көптеген жас ғалымдардың қазақ философиясы бойынша диссертациялар қорғауына мұрындық болды, тәуелсіз Қазақстанның түкпір-түкпіріне гуманитарлық сала бойынша қажетті аса білікті кадр-мамандар дайындауға өзінің қомақты үлесін қосты.

Тарихтың қойнауында жатқан рухани мұраларымызды, тарихи тұлғаларымыздың есімдерін қайта жаңғыртуға талаптанған ғалымдарымыз көптеген тарихи кейіпкерлерді зерделеуден өткізеді. Қорқыт, әл-Фараби, Қожа Ахмет Ясауи, Ахмед Иүгінеки, Қашқари, Жүсіп Баласағұни, Асан қайғы, Қадырғали Жалайыри, қазақтың билері мен ақын-жыраулары, Махамбет, Шоқан, Абай, Шәкәрім, Ғұмар Қараш, Мағжан Жұмабаев, Мұхтар Әуезов және т.б. сияқты есімдердің философиялық мағынада халықтың жадында жандануына, өрбуіне өз еңбектерін сіңірді. Зерттеушілер өздерінің еңбектерінде қазақ халқының басқа халықтар сияқты философиялық ойлау жүйесі тарихи маңызды құбылыс ретінде қалыптасқанын үнемі ескертіп отырады. «Біз өзімізге этникалық тегіміз жағынан келсек, мың жылдан аса мәдениетіміз, тарихымыз, философиямыз бар халықпыз» деп тұжырымды халықтың әлем туралы образдары мен түсініктеріне қарап айтуға болады.

Қазақтардың түркілік дәуірі кезеңінде дәстүрлі дүниетанымы болғаны мамандарға белгілі. Міне сондықтан халықтың дүниетанымның семантикалық дінгегі, онтологиялық тірегі ретінде «құт» ұғымы алынады. Шынымен де қазақтың ұлттық болмысында «құт» деген терең ұғыммен өмірдің барлық саласы байланыстырылады. Кез келген әлеуметтік немесе рухани құбылыстың мағыналық, мазмұндық, құндылықтық көрінісі жеке адам үшін немесе бүтіндей халық үшін құтты, қайырлы болмаса, онда оның өзіндік келбетінің әлеуметтік субъект үшін мәні де жоғалатыны анық. Бұл тұжырымдар өз кезегінде өткен тарихи кезеңдердегі және қазіргі таңдағы әлеуметтік үдеріске, әлеуметтік практикаға берілген жан-жақты және оңды аксиологиялық сипаттама болары сөзсіз.

Қазақтың ұлттық дәстүрінде материалдық құндылықтарды иеленуге ұмтылушылық сияқты әдеттерді халқымыз өзінің қоғамдық санасында дәріптемейтіні белгілі. Сондықтан да болар мұсылмандық дүниетаным арқылы келген «қанағат», «сабыр», «тәуба» сияқты терең мағыналы ұғымдар халқымыздың әлемді түсіну көкжиегіне үйлесімді сіңісіп кеткені айқын көрінеді. Олар халықтың дүниетанымында диалектикалық, логикалық, экзистенциалдық түсініктердің қалыптасқандығын білдіретін әлемге қатынастардың болғанының дәлелі. Академик Ж.М. Әбділдин өзінің еңбектерінде қазақтың дәстүрлі

қоғамы өзінің эволюциясында қазіргі заманауи қоғамның құндылықтарымен болмыстық, мағыналық деңгейде ұштасып жататынын барынша терең атап көрсеткенін байқаймыз[2].

Халқымыз адамзат тарихында моральдық-этикалық қалыптарды өзінің дүниетанымына негізгі арқау еткен этностардың қатарына жатады. Бұл жағынан алғанда сан ғасырлық дәстүрлі тарихы бар Шығыстың даналығын қордалаған қытайлықтардың құндылықтық бағдарларымен біршама ұқсастығымыз да бар деуге болады. Ал енді басқа халықтардың әлеуметтік тіршілігіндегі онтологиялық тіректі рухани дүниенің әртүрлі салаларынан анықтай біліп (жапондар эстетикадан, римдіктер құқықтан, гректер философиядан, парсылар поэзиядан және т.б.), басқа салаларды сол жүйені тұтастындыра құраушы элементтері ретінде қарастыруы шын мәнінде жалпы өмірдің терең құпиялы мәнін философиялық тұрғыда ашады.

Тікелей Қазақстан Президентінің бастамасымен елімізде 2004 жылдан 2011 жылға дейін жүзеге асырылған Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасының философия мен психология салалары бойынша қомақты зерттеушілік істер тындырылды. Әсіресе зерттеушілеріміздің түркілік кезеңнен қазіргі уақытқа дейінгі философиялық ойдың тінін, мән-мағынасын кеңінен анықтауға тырысуы кейінгі ұрпаққа рухани пайдасын келтіретін орнықты қадам болып табылады. Шындығына келгенде түркілік бабаларымыздың даналыққа толы тұжырымдары тек қазақ халқы үшін ғана емес жалпы түркі тілдес халықтарға, одан кеңірек алсақ, адамзат баласына рухани бағдар болып табылады. Сонау Орхон-Енисей жазбалары мен Шәкәрімнің ар-ұят, ұждан философиясы аралығында игерілмеген, өзінің толық философиялық тұжырымдамасын жеткілікті деңгейде ала қоймаған дүниелер әлі де жеткілікті. Мәселен, халықтың діни сенімдері мен ұлттық менталитеті арасындағы өзара астарласу мәселесі өзінің тыңғылықты философиялық зерделеуін алуға тиісті проблемалардың қатарына жатады.

Қазақтың әлемді нақты қабылдауы батыстық үлгілерден айрықша принциптерге негізделген. Бұл да өзінше философиялық зерделеудің түрі. Ол даналықты жоғары қоюшы жүйе десе де болғандай. Ал қазақ халқының даналық тағылымдары аталған тарихи үлгіні, мәдени парадигманы сабақтастықпен жалғастырып келе жатқан бірегей мәдениет болып табылады. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы осы аталған тарихи ерекшелікті, ұлттық даралылығымызды барынша көрсетуге тырысты. Бұл бағдарлама қазіргі кезеңде жаңа сипатта «Ғылыми қазына» деген бағдарлама түрінде жалғасын табуы қуантады. Енді осы рухани жетістігімізді жастар арасында жақсылап бірнеше тілде кәсіби деңгейде насихаттап, ғылыми тұжырымдай алсақ нұр үстіне нұр болар еді, зияткерлік қадам болары анық.

ҚР БҒМ ҒК Философия және саясаттану институты Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындары өкілдерінің, еліміздегі білікті мамандардың зияткерлік күш-жігерін біріктіре отырып, «Ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі қазақ халқының философиялық мұрасы» (20 томдық) топтамасын қалыптастырды. Бұл топтама ежелгі көшпелілер дүниетанымына арналған томнан басталады, әрі қарай келесі томдар әл-Фараби философиясына, Ислам философиясына, орта ғасырлық түркі ойшылдарына, қазақтың тарих философиясына, халық философиясына, ақын-жырауларының философиясына, би-шешендердің дүниетанымына, ағартушыларының философиясына, XX ғасырдың басындағы қазақ философиясына, оның этикасы мен эстетикасын зерделеуге,

Қазақстандағы кәсіби философияның әртүрлі қырларына және тәуелсіз Қазақстанның философиясын пайымдауға арналған.

Сонымен қатар 20 томдық «Әлемдік философиялық мұра» атты топтамада Ежелгі Шығыс және Антика философиясынан қазіргі заманның Батыстық постмодернистік философияға дейінгі аралықтағы философиялық туындылардың озық үлгілерінен үзінділер мемлекеттік тілге аударылып, қазақ тіліндегі философиялық сипаттағы ұғымдық әлеуетін, дүниетанымдық ұстанымдардың көкжиегін кеңейте түсті. Енді қазақ тіліндегі оқырмандарға әлемдік деңгейдегі философиялық шығармалардың мазмұны жақындай түсті. Әл-Фарабидің «10 томдық шығармалар жинағы» мемлекеттік тілде дайындалып, қазіргі кезеңде барлық томдары жарық көрді. Айта кететін жағдай, әл-Фарабидің кейбір бұрын жарық көрмеген еңбектері алғашқы рет араб тілдерінен тікелей қазақ тіліне аударылып отыр. Бұл да жоғарыда аталғандар сияқты ғылымдағы инновацияның көрінісі десе де болады. Негізінен орыс тілді әдебиеттерден қалыптастырылған томдарға қоса аралық тілдің шеңберінен шығып, төлтумалық мәтіннен тәржімелеудің өзі ғылыми аударма ісіндегі назар аударарлық жаңашыл құбылыс болатын.

Енді осы материалдардың ғаламдық деңгейде насихатталуы, ақпараттық сипатта таралуы да маңызды мәселе екені анық. Міне осыған орай болашақта 3 томдық «Қазақ философиясы» кітабының топтамасы дайындалып, ол алғашқы рет ағылшын тілінде жарық көргені абзал. «Қазақ философиясы» атты энциклопедиялық анықтамалық пен қазақ тіліндегі философиялық сөздіктің дайындалуы өмір қажеттілігі болып отыр. Осы істерге қазақ тіліндегі мемлекеттік «Ғылыми қазына» бағдарламасы өз септігін тигізеді деген үміттеміз. Дегенмен осындай мағынадағы жұмыстардың уақытылы атқарылуы қазақ халқының рухани әлемінің деңгейін жас ұрпаққа толығырақ таныстыруға септігін тигізеді анық.

Бұл әрекеттер мемлекеттік тілдегі философияның сөйлеу аясын кеңейтіп қана қоймай, ол сонымен қатар оның әлемдік деңгейдегі оқу процесіне тікелей ықпалдасуға мүмкіндіктерді ашуға және еңбектерді әлемдік деңгейде насихаттаудың жарқын көрінісі болары анық. Қордаланған материалдарды сұрыптау – осылайша ғылыми жұмыстардың өркениетті елдердегі деңгейіне сәйкес шынайылық пен объективтіліктің өлшемдеріне төтеп бере алады. Бұл дүниежүзілік зияткерлік кеңістіктегі бәсекелестікке үйренудің өзіндік көріністері болып табылады. Біз өзіміздің еңбектерімізді жарыққа шығарып, жұртшылыққа таныта бастамасақ ұлттық сана бұйығылық ауқымда қала береді. Ал өркениеттілікке үйренудің бір қыры – мәдениетаралық сұқбатқа әр уақытта дайын болу және үнемі соған ұмтылу екені белгілі.

Біз жаһандану заманындағы бәсекелестікке төтеп бере алуымыз үшін халықаралық деңгейге сәйкес келетін рухани жетістіктерімізді әлеуметке ұсына беруіміз керек. Ол өз кезегінде әртүрлі деңгейдегі оқу процесінде пайдаланылуға тиіс. Егер интернеттегі веб-сайтта қазақ халқының философиялық мұрасы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде орналасса, онда қазіргі заманның озық технологиясын халқымыздың рухани әлемін жандандыруға мейлінше қолданғанымыз. Әрине интернетпен барлық жұмыс шектелмейді. Қордаланған еңбектер негізінде оқулықтар мен хрестоматиялар кейпінде жоғары оқу орындары үшін шығарылғаны абзал. Ол үшін арнайы топтар құрылып, елеулі қаржылар бөлінгені де жөн. Барлық деңгейдегі оқу орындарында арнаулы «Мәдени мұра» мүйісі

жасақталып, олардағы кітапханаларда белгілі бір арнаулы көрмелер ұйымдастырылғаны тиімді. Міне сонда ғана көптеген жылдар бойы жасалған еңбектің өзіндік жемісі айқындалады, белгілі бір практикалық қыры ашылады.

Қазақстанның барлық түкпірлеріндегі қалың оқырманға, әсіресе, жоғары оқу орындарына «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының өнімдерін жеткізуді, оларды кеңінен насихаттауды ғалымдар мен гуманитарлық саланың мамандары өз қолына алғаны жөн. Әрбір ұлт өзінің мәдени мұрасын жоғары деңгейде қадірлеген сайын ол әлемдік жұртшылық алдындағы, Ұлы адамзат тарихы алдындағы мәртебесін биіктете түседі. Сөйтіп ол руханияты мен мәдениеті жоғары халықтың қатарына қосылады. Халықтың рухани әлеміне, рухани құндылықтарына барынша толыққанды көңіл бөлгенімізден ешқашан да ұтылмаймыз. Бұл тұрғыдан алғанда, көрші жатқан Ресей мен Түркия елінің рухани тәжірибесінен үлгі алуға тиістіміз. Осындай тарихи қадамдардың арқасында халқымыз өзінің мемлекеттік тілдегі білімін жетілдіре түсетіні анық. Орталық Азияда алғашқы рет көлемді жүзеге асып отырған осы үлкен мемлекеттік бағдарлама аяқсыз қалмасын десек, оның нәтижесі қомақты болсын десек, онда оның жастардың жүрегі мен санасына толықтай жетуін мемлекеттік органдар болып, тұтастай әлеумет болып қолдауға тырысуымыз қажет деген ойдамыз.

Қазіргі кезеңде ғалымдармыз еліміздегі философияның болашақта тереңірек зерттеуге тиісті мәселелер қатарына – руханилық, құндылықтар, өзара түсінісу, сұхбаттасу мәселелерін алға тартады. Шынымен де қоғамдағы орнықтылық пен тұрақтылықты сақтауды алдымен ойласақ, онда әрбір азаматқа төзімділік, сабырлылық, сыйластық сияқты қасиеттердің қажеттігі туындайды. Ал соңғылары адамның бойында шынайы руханилық, рухани құндылықтар дәріптеліп, олар асқақтатыла бастаған кезеңнен бастап қалыптаса бастайды. Міне осындай философиялық маңыздылықтардың, құрылымдардың арқасында тәуелсіз елдің жаңа философиялық келбеті орнығары анық. Өзіндік философиясын білдіретін халық біршама есейген қауымдастық болғаны болып табылады.

Жоғарыдағы аталған мәселелер біздің халқымыздың сан ғасырлар бойы әртүрлі діни сенімдерді өзіне бағдар етіп алған тарихын білуге итермелейді. Әсіресе Х ғасырдан бері Қазақстан аумағына кеңінен тарай бастаған ислам дінінің құндылықтарымен руханияттың дамуы тікелей байланысты екені белгілі. Осы орайда зерттеушілеріміздің бірнеше еңбектері еліміздегі ислам философиясының қалыптасуына арналғанын атап өтуге болады. Ол еңбектердің негізгі арқауы болған идея әрбір халықтың дүниетанымды таңдау

еркіндігінің бар екендігін дәлелдеу болып табылады. Шынымен де қазақ философиясының этикалық принципке жүгінетін бағдары мұсылмандық қалыптармен қайшы келмейді, керісінше, олар бір-бірін барынша толықтыратындығы белгілі. Сол діни ұстанымдарды ту етіп ұстап азаматтар Қазақстан халқының ішіне конфессияаралық іріткі тудырумен айналыспауы керек. Сондықтан діннің саясаттан, мемлекеттік істерден алысырақ болып, жеке адамның дүниетанымдық жүйесінде өзінің конструктивті, пайдалы қызметін атқарғаны абзал. Абай айтқандай, дінге сенудегі шынайылық қана өзінің рухани нәтижесін беріп, адамды Ақиқатқа жақындата түсері анық. Осы идеяның өзі әрдайым өзінің жаңашылдығын үнемі дәлелдеумен келеді.

Жалпы исламның дүниетанымдық көпқырлылығы, әсіресе, адамгершілік мәселелері исламның қазақ даласына енген алғашқы және одан кейінгі тарихи кезеңдерінде Даланың ұлы дана ойшылдарының философиялық тұжырымдарынан да көрініс тапты. Біздің ойымызша, исламның ерекше мәдени жетістігін және оның диалог пен түсіністікке негізделген әлем мәдениетінің айнасы атанған қағидаттарын түсінген атақты жерлес бабамыз, өз заманында ғылымға жан-жақты ойшылдығымен танылған Әбу Насыр әл-Фараби және оның ізбасарлары. Қазақ даласының пірі, данагөйі, барша түркі елінің тәлімгері әрі ұстазы Қожа Ахмет Ясауи, ұлы ойшыл және әлем мәдениетінің данышпаны Абай мен оның ізбасары, ойшыл Шәкәрім шығармаларына жүгіну арқылы халқымыздың ұлттық діліне жақын адамгершілік философияның әлемін ашуға болады.

Қазақ халқының философиялық мәдениетіне мән беріп, назар аударған ғалымдардың көбісі халықтың дәстүрлі дүниетанымында “көркем образдар” ғаламы үстемдік ететінін байқайды. Шынымен де қазақтар әлемді ұғымдық мағынада шегелеп көрсетуден гөрі, оны көркем бейнелермен астарлап өрнектегенді қалап келген халықтардың қатарына жатады. Осындай жағдайлары қазірге кезеңде байқалып қалады. Оның бұл ерекшелігі оның мұқататын кемшілігі болып есептелмейді, керісінше, ақынжанды халықтың арманшылдығын, ақкөңілділігін және даналығын білдіреді. Дегенмен сан ғасырлар бойы

ділге әсер еткен ауыр әлеуметтік психологиялық соққылар мен саяси қыспақтар бұл өзіндік санадағы ерекшелікті біршама көмескілеп, тұмшалап тастағаны байқалады.

Ал қазіргі кезеңде жаһандану процестері алып келген сұрықсыздық, тұтынушылық психологиясы мен дарашылдық, өзімшілдік философиясы қазіргі замандасымыздың, қандасымыздың санасына енбей қоймайды. Міне сондықтан бұрынғы кісілікті, ізгілікті, қайырымдылықты, құтты бәрінен жоғары қоятын халықтың санасы өзгерістерге, яғни трансформацияға ұшырауда. Сөйтіп жаңа тұрпайы материалистік, прагматистік, тіпті, утилитаристік сипаттағы құндылықтар жүйесі қоғамдық санада беки түсуде. Бұндай теріс мағынадағы процестер Жер бетіндегі барлық халықтардың тағдырына қатысты екені байқалады. Қазақтар сол тұтастықтың бір бөлігі. Осыған орай қазақ халқының тағдыры абстрактілі мәселе емес, ол сол халықтың әрбір өкілінің бақытты өмірімен, дүниетанымымен астасып жататынын айтуға болады. Ал әрбір тұлға бақытты болуы үшін халықтың ғасырлар бойы қордаланған даналыққа толы рухани байлығын игеруі тиіс және әлеуметтің әрбір ғылыми мәселесін жан-жақты зерделеу мамандық бойынша әріптестеріміздің қасиетті парызы.

«Қазақ даласының ойшылдары» атты көптомдық жинақ бірнеше жылдар бұрын институт ғалымдарының еңбегі нәтижесінде жарық көрген еді. Өкінішке қарай, кезінде бұл топтамадағы материалдардың Қазақстан Республикасының зияткерлі кеңістігі көлемінде кеңінен таралмады, баспа таралымының аздығынан студенттердің қолына жете қоймады. Міне осындай мәселелер ізденушілерді жаңа пәрменді жұмыстарға, зерттеулерге итермелейді. Қазақ философиясы тарихының мазмұнды тұстарын баяндаудағы аталған олқылықтарды кәсіби деңгейде жою мақсатында, сонымен қатар қазақ философиясының қыры мен сырын белгілі бір теориялық жүйеге келтіру үшін ғалымдар тарапынан әлі де көптеген тер төгілуі керек. Бұл жұмыстың бір сәттік әрекеттермен бітпейтіндігі бесенеден белгілі. Бізге орыс ағайындардың өздерінің тарихта қордаланған философиялық байлығын

жинақтап, «орыс философиясы» деген ұғымды толыққанды ғылыми айналымға қосқандығы үлгі болуы тиіс.

Ғалымдарымыздың болашақтағы ізденістерінің негізгі мақсаты – қазақ философиясының көп ғасырлық тарихында орын алған дүниетанымдық әмбебаптар мен рухани құндылықтарға ғылыми түсініктемелердің көкжиегін кеңейту, оқушы қауымды зияткерлік сұхбатқа шақыру, жас ұрпақты шығармашылыққа баулу болып табылады. Жетілген ұлт болудың бірден-бір жолы жан-жақты терең ойлай білетін, кез келген күрделі мәселені зерделей алатын қауымдастықты тәрбиелеу, әлеуметтің рухани деңгейін асқақтатып, әлем туралы пайымдаулардың тұтынушы қоғам ғана деңгейінде қалып қоймауды ескеру болып табылады.

Жалпы философияның өзі адамдардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастыруға бағытталған ілім. Оның құрылымынан догмалық түрде қатып қалған көзқарастарды, түсініктерді іздеу жаңсақтық. Ол үнемі ағып жатқан өзендей жаңғырып отыруы тиіс. Тек тоталитарлық қоғамда ғана философияның аясы тарылып, белгілі бір идеологиялық қалыптардың ауқымдарымен шектеліп отырылады. Әрине ол дегеніңіз белгілі бір іргелі ұғымдар болмайды деген сөз емес. Қазақ дүниетанымы үшін ондай базалық негіз болған әмбебап ұғымдар бар екені белгілі. Мәселен, қазақтың дүниетанымдық әлемі этикалық принциптерді негізінен адамаралық қатынастарда өзектеп, биікке шығарып, оны барлық бағдарлардан жоғары қоятындығы атап көрсетіледі және осы ұстаным зерттеулердің басымдылық танытатын методологиялық қағидасына айналған.

Әрбір этникалық мәдениет қазіргі кезеңде өзінің төлтумалық мәдениетін сақтау үшін ұлттық бірегейлігін, даралылығын білдіретін құндылықтар жүйесіне көңіл аударуда, сондықтан оны сақтауға, әрі қарай дамытуға тырысуда. Шығыстық ділге сәйкес келетін ерекшеліктер мен Батыстық өркениеттік сипаттардың жетістіктерін синтездеу арқылы еліміздің өзгешелігіне сай келетін ұлттық идеяны, құндылықтық бағдарды анықтау мәселесі тұр. Бұл мақсатқа қоғамды іштей біріктіру, топтастыру, ешкімді көзқарасына қарап алаламау, сөйтіп, әрбір адамның Әлемдегі өзіндік құндылығын бағалау, асқақтату сияқты теориялық іргетастарға әлеуметтік қатынастар негізделген жағдайда ғана қол жеткізуге болады.

Қазіргі кезеңде Қазақстан өзінің сан-салалы болашағын анықтау үстінде, сонымен бірге әрбір қазақстандықтың көңілінде жатқан көптеген сұрақтардың шешімі табыла бастауы мүмкін. Соның бірі еліміздің индустриалды-инновациялық стратегиясы мәселесі. Экономиканы, әлеуметтік мәселелерді бір жүйеге келтіру арқылы қоғамға тиімді рухани құндылықтар жүйесін қалыптастыруға болады деген үстірт пікір. Ал енді осы мәселеге орай экономист ғалымдарымыз адам әлеуеті, экономикадағы адам факторы мәселесіне нақты көңіл бөле бастағаны байқалады[3].

Себебі, руханилық қолайлылықтан туындамайды, экономикалық дамусыз рухани әлем де үйлесімді бола алмайды. Керісінше ол қиындықты адамдар жұмыла отырып бірге жеңе білуге үйрену, ешкімді шыққан тегі мен түр-түсіне, өмір сүру салтына қарамай шеттетпеуден басталады. Ал руханилық орныға бастаған қоғамда құндылықтар әлемі өзінің нағыз шынайы бейнесінде, өз формасында болмысын көрсетеді және адам үшін қызмет етеді, жеке тұлғаны бақыттылыққа жеткізеді. Қазақ ойшылдарының шығармашылығында осындай бағыттағы даналық үлгілері көптеп кездеседі.

Тарихи процестің бірлігін қамтамасыз ететін, рухани сабақтастыққа, ынтымақтастыққа негіз болатын рухани құндылықтар еркіндік пен шығармашылықтың, қайырымдылық пен ізгіліктің арқасында қалыптасады және дамиды. Адамның әлемге қатынасын айқындаушы факторлар Ақиқаттың заңдылығымен, оның үйлесімділік толы ұстанымдарымен астасып жатады. Ал енді бір кезеңдердің өткен көшпелі мәдениетке сай құндылықтар жүйесі өзінің ділінде адамның табиғатпен үйлесімділігін дәріптеумен ерекшеленеді. Дәстүрлі қоғамның рухани құндылықтары көбінесе адамды тұрақтылыққа, әсемдікке жетелейді, оның бойындағы бояулар нәзік лирикамен көмкерілген, техногендік прагматизмнен, утилитаризмнен алыстау болып келеді. Сондықтан қазіргі заманның өркениетті бағдарлары, нанотехнологияға бет бұрған индустриалды дамуы дәстүрлі қоғамның рухани байлығын тұтастай жоққа шығармауы тиіс, оны тиісті жерінде пайдалана білгені жөн.

Жаһандану заманында Қазақстандағы қазіргі философияның алдында жаңа әлеуметтік және саяси шындықтың күрделі мағынасын ашу, өтпелі кезеңнің қайшылықтары мен ерекшеліктерін анықтау, тәуелсіз Қазақстанның өркениетті отыз ел қатарына кіруінің мәдени-тарихи алғышарттарын байыптау сияқты қиын да күрделі міндеттер тұр. Жаңа философиялық білім беру, ғылыми-техникалық, ұлттық және мәдени саясатты қалыптастыру мәселелері сананың азаматтық қоғам мен нарықтық экономиканың құндылықтарына бағдар ұстануын қажет етеді. Жаңа құндылықтарға бағдар ұстану Қазақстан дамуының демократиялық жолмен өрбуіне, әлеуметтік қатынастардың қоғамды біріктіре түсетін құрылысқа айналуына негіз бола алады. Бұл этносаралық және конфессияаралық келісімнің, әлеуметтік және саяси тұрақтылықтың республикада нығая түсуіне ықпал етеді.

Ал енді ұлттық қауіпсіздіктің қайнар көзі болатын Қазақстан халқының рухани бірлігі мәселесі осы ұлттық философияның қалыптасуы мен дамуы, яғни халқымыздың руханиятының үйлесімді өрбуі құбылыстарымен тікелей астасып жатады. Халқымыздың этнофилософиясының мазмұнды тұстарын жақсы көрсете білген сайын ұлтымыздың рухани әлемі байи түседі. Ол өз кезегінде еліміздегі әрбір азаматтың жеке дүниетанымына сапалы өзгерістер әкеліп, оларды даналық әлеміне де жақындата түседі. Елбасымыз бұл

бағыттағы іс-шаралардың орнықты жүзеге асуына мүдделі және ол өзінің қомақты үлесін қосуда деген баға беруге болады.

Жалпы қоғамдағы дағдарысты процестерді жеңудің тереңінде қоғамдағы рухани тіректерді, негіздерді нығайту проблемасы тұрады. Сондықтан ұлттың философияның жасампаз, руханиланған даналық әлемін көркейте түскен сайын еліміздегі өркениетті және орнықты дамудың іргетасын нығайта түсеміз, әрбір құбылыстың және нақты әрекеттің терең мағынасын анықтай аламыз. Бұл жағдай тәуелсіздіктің барлық қырларын бекітіп жатқан еліміз үшін маңызды. Қазіргі заманда қазақ философиясы ауқымында қалыптасқан идеялар мен түсініктердің дамуы маңызды және олар еліміздің рухани әлемінің ғаламдық инновациялық даму бәсекелестігіне түсе алатындай мүмкіндіктер ашады.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Nazarbaev N.A. Life in story. – Almaty: Atamura, 1999. P. – 296
- 2 Abdildin Zh.M. Great steppe and the worldview of the traditional Kazakh // Abdildin Zh. Collected works in five volumes. Volume V. Almaty: Oner, 2001, P. – 455 (P. 395-407)
- 3 Koshanov A.K. Industrial-innovation strategy and growth. Almaty: "Khazygurt baspasy" 2012. P. – 384

REFERENCES

- 1 Nazarbaev N.A. Life in story. – Almaty: Atamura, 1999. P. – 296
- 2 Abdildin Zh.M. Great steppe and the worldview of the traditional Kazakh // Abdildin Zh. Collected works in five volumes. Volume V. Almaty: Oner, 2001, P. – 455 (P. 395-407)
- 3 Koshanov A.K. Industrial-innovation strategy and growth. Almaty: "Khazygurt baspasy" 2012. P. – 384

Резюме

Қ.Ұ. Әлжан, С.Е. Нұрмұратов

(Институт философии, политологии и религиоведения)

ДУХОВНЫЕ ОСНОВАНИЯ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

В научной статье раскрываются духовные основания индустриально-инновационного развития Казахстана в рамках социально-экономической модернизации. Определяются место и роль феномена духовного единства в казахстанском обществе. Рассматривается

онтологическое основание казахской философской мысли в историко-философском контексте.

Ключевые слова: человек, развитие, духовности, общество, менталитет, язык, мировоззрение, культура, философия, история, ценности, гуманизм.

Summary

Kh.U. Alzhan , S.E. Nurmuratov

(Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies)

SPIRITUALS FOUNDATION IN INDUSTRIAL AND INNOVATION DEVELOPMENT

In a scientific article the spiritual foundation of industrial-innovation development of Kazakhstan in the context of social-economic modernization. The place and role of the phenomenon of spiritual unity in Kazakh society. The ontological foundation of the Kazakh philosophical thought in historical and philosophical context.

Key words: human, development, spirituality, society, mentality, language, ideology, culture, philosophy, history, values, humanism.

Поступила 28.01.2013 г.